

Ой ніхто ж там не бував, де ся явір розвивав¹ —

Приспів: Ой яворе, явореньку, зелененький!

На тім явороньку три місяці ясні,

Три місяці ясні — три парубки красні.

Єден парубочок — молод Васильочок,

Другий парубочок — молод Павлусьочок,

Третій парубочок — молод Іваночок.

На тім явороньку три зіроньки красні,

Три зіроньки красні — три дівоньки красні,

Одна ми дівонька — молода Маруся,

Друга ми дівонька — молода Ганнуся,

Третя ми дівонька — молода Настуся.

Марусеньку взявши — Василькові давши,

Ганнусеньку взявши — Павлусьові давши,

Настусеньку взявши — Іванкові давши.

(вар.: А ти, Федуненьку, взей си Марусеньку,

А ти, Василеньку, взей си Ганнусеньку,

А ти, Михасеньку, взей си Зосуненьку.)

А на Василькові вишита сорочка,

А хто ж її вишивав — Маруся дівочка!

А на Павлусеві — і т. д.

А на Марусенці зі Львова віночок,

А хто його купував — Василь парубочок

(вар.: Рутяний віночок, а хто ж його справив... і т. д.)².

Оригінальністю своєю — аж сім пар, в образі павичів і пав — визначається варіант з Слобідщини (Валуйський пов.):

По улиці по широкий

Приспів: Ладо, ладо, ладо мое!

По мураві по зеленій

Скаче-пляше сім павичів,

Сім павичів — сім молодців.

Перший павич то Іванко

Се ж Іванко то-ж Петрович!

По улиці по широкий,

По мураві по зеленій

Скаче-пляше сім павичок,

Сім павичок — сім дівочок³

(Перша павача то Варочка,

То Варочка Левонтівна) —

Іванкові дамо Варочку,

Все Варочку Левонтівну —

і так далі переходять усі сім пар⁴.

Коли лишити на боці сі пізніші ймення й інші додатки, ми матимемо, правдоподібно, останок старого чергувального, антифонного величання двох хорів, парубочького і дівочького, в котрім, можливо, залягає якась форма групового парування, з котрого виходить парування індивідуальне, парове.

¹ Вар.: де я явір підрубав.

² Східноукраїн. варіанти, з Слобідщини — Сборникъ Хар. ист. фил., XVII, с. 122—160. Варіант на дві пари в Русалці Дністровій — і з Харківщини подав Потебня, Слово, § 32. Варіант на чотири пари білоруський (Шейнъ, Бѣлор. пѣсни, 52): *А над нашим сялом над слободою | стаяли свяцили мѣсички чатыри; | Первыи мѣсичка молодой Василька* і т. д. Потім: *Надъ нашимъ сяломъ... Стаяли свяцили зорички чатыри...*

³ В записи: *павушок — дѣвушок*.

⁴ Матер. етн., XVIII, с. 225.

Таке ж значення— представлення в формі гри добування парубоцькою громадою чи полком дівчат з дівоцької громади — мають інші веснянкові гри, як «Мости», «Ворота», «Король» і т. ін.

В «Мостах» сей мотив заховавсь найясніше, і тому вони дають ключ до зрозуміння інших аналогічних грищ (зрештою захованих в первісніших формах у інших слов'ян, які дозволяють доволі докладно реконструювати наші затрачені форми). Дівоцький полк добивається перепуску від парубків, які стережуть «мосту», і як ті не хочуть пропускати їх за ніякий викуп, мусять дати за викуп одну дівчину з-поміж себе. Так кінець кінцем парубоцька громада одну по одній виловлює всіх дівчат:

Два парубки беруться за руки, а дівчата стають за ними і співають:

Пустіте нас, пустіте нас до гір воювати —

Вар.: «Сей світ воювати», «На двір воювати»,

«До гірської землі», «До райської землі».

Парубки: Не пустимо, не пустимо —

Мости полоमितе.

— Як ми мости поломимо,

Ой то ми вам заплатимо

Самими рублями, самими рублями

(Правдоподібно: срібними рублями).

Варіанти пропонованого викупу взагалі дуже різноманітні. Дівоцький гурт пропонує то різну худобу (корову з телям, кобилу з лошам, гуску з гусятами і т. д.), то різну монету, включно до «золотого зернятка». Парубки не приймають сеї заплати, чи застава:

Не хочемо вашої заплати,

Не пустимо до гір воювати,

або:

Не пустимо, не приймемо,

Мости поломимо (*себто*: розведемо,

а не пустимо).

Нарешті дівчата пропонують: «Вам дівчину зіставимо, самі поїдемо», і тоді парубки пропускають весь дівочий «ключ», лишаючи собі останню дівчину (варіант співанки: «Заплатимо, заплатимо тим крайнім дитятком»). Перед нею спус-

підозрює деякі варіанти, як навмисні архаїзування видавців. Супроти того було б пожаданим ще дальше шукання за автентичними варіантами. Він же пробував розділити функції обох хорів-«полків»: сіють дівчата (або молодці), коней випускають молодці і т. д. — і прийшов до виводу, що функції їх перемішані. Завважу, що в історії хліборобської культури мужеська робота — підрубати ліс, зробити «січу», або «чищу», і випалити; сіють (а властиво — садять) жінки. Див. Початки громадянства, с. 100 і д.

кають руки і питають, кого вона любить, і аж покаже кого, тоді її пускають,— себто парують її з котримсь з парубоцької громади.

В варіантах сеї гри парубки, що затримують дівчат, звуться королями або царевичами («царенками»):

— Королі, королі, пустіть на войну воювать,
— Не пустимо, не пустимо мости поламать.

Часом ролі міняються, поїзд царенка їде свататись за котрись з дівчачого ключа і просить його перепустити:

— Царівно, царівно, мостіте мости, Ладо мое, мостіте мости!	— Царенку, царенку за котрою?
— Царенку, царенку, вже й помостили, Ладо мое, вже й помостили.	— Царівно, царівно, за старшенькою.
— Царівно, царівно, ми ваші гості!	— Царенку, царенку, старшенька крива.
— Царенку, царенку, за чім ви гості?	— Царівно, царівно, так ми підемо!
— Царівно, царівно, за дівчиною!	— Царенку, царенку, так вернітєся.

Се повторюється наново, поки не видасться котрась дівчина, і так далі йде гра, аж поки всі дівчата не перейдуть до табору сватів¹.

Тут, як бачимо, виступає сей традиційний приспів добровільного парування: «Ладо мое!»

Натомість інші варіанти заховали мотив насильного заволодіння дівчиною, дарма, що первісний характер грища настільки затратився, що в обох хорах виступають уже самі дівчата: «вхопивши одну дівчину з-помежи всіх, перетягають її силоміць на свій бік — так повторюється ціла забава доти, доки дві дівчини (що представляють парубків) не перетягнуть на свій бік усіх дівчат»².

До сього ж циклу грищ, як уже було зазначено, належить і «воротар»: болгарська гра, вказана свого часу Потебнею, дає можливість відтворити таку первісну гру в «Ворота» — цілком аналогічну з «Мостами». Дві дівчини стоять обнявшись, представляючи сторожів, що стережуть воріт. Дівчата, ставши одна за другою, підходять, просячи пропуску: «Кралою, порталю [воротарю], отвори порти [ворота], Че ште да вльзе царева войска [нехай пройдуть цареві війська]!». Сторожа не пропускає і не приймає різного викупу — «маргарит» (перел), золота і т. д., аж поки не дістає дівчини, котру затримує за плату³. Початок, як бачимо,

¹ Чуб., с. 83.

² Мат. до етн., XII, с. 29.

³ Потебня, Об'ясненія, I, с. 56—7, пор. вище.

вповні відповідає нашому заспіву: «Воротарю, воротареньку, відчини ворітонька», але далі інші мотиви змішалися й закрили первісний зміст гри.

Мотив «Мосту» приводить нас до групи мотивів, зв'язаних з водою як елементом особливого значення при паруванні. Вище було зазначено се значення води в його обрядовості і поетичній символіці. Даремно було б заглиблюватися в питання, що тут мало першїнство в розвою сього мотиву: чи та обставина, що парування відбувалося при воді, куди сходилась молодіж, стрічалась, знайомилась, засідалась, хапала дівчат, які виходили по воду і ін.,— чи навпаки: значення води в магичній обрядовості, з котрим вона ввійшла в усякі церемонії, зв'язане з ідеєю прокреації, парування і подружнього щастя. Річ очевидна, що сі ідеї стали сплітатися в таких ранніх стадіях культури і соціального життя, що до них наша літературна аналіза не може й сягнути. Ми можемо тільки вказати на паралелізм таких поетичних мотивів залицання, як напування водою, як перевіз через ріку, рятування з води потопаючої дівчини або якихось її уборів, вінка, дорогоцінностей, що впали до води, і т. д.,— з обрядовим «умиканням» при воді, обрядовим спільним умиванням при зав'язуванні подружжя, купанням, обливанням водою і т. д. Віддаватися — бристи через воду, посватити — перенести дівчину через воду, оженитися — зловити вінець дівчини, переплисти — одружитися, утопитися — не одружитися. Такі і подібні літературні символи, в величезнім багатстві розсіпані в піснях наших та інших слов'янських народів, мають під собою щось реальніше, ніж просто символіку або церемоніальні форми. В кожному разі, лежать тут і певні ритуальні акти, які дійсно практикувалися як форми парування на старих сходинах і гришах.

Бачили ми церемонію пускання вінків, яке дожило, в пережитках, до наших часів і оспівується в піснях, як, напр., отся поліська (з Кобринського пов.):

Посію я руту, | Руту за річкою,
Посажу деревко, | За морем близенько.
Моя рута зійшла, | Зілечком поросла,
Час руту полоти, | Верхи позжинати,
У віночок вити, | На Дунай пустити.
Хто віночок пойме, | Той дівоньку возьме,
Хто вінок дістане, | То той моїм стане.
Подобіцьявсь N.N. | Віночок поняти,
Віночок поняти, | І дівоньку взяти.
Як ступив ногою — | По пояс водою.
Як ступив другою — | На дно головою...¹

¹ Сборникъ акад., 89, № 51.

В найстаршій з записаних укр. пісень — про воєводу Стефана — дівчина віддає себе ціною вирятування з води:

Що рєкла дівонька: «Пусти мене, Стефане!
Скочу я у Дунай, у Дунай глубокий,
А хто ми доплинєть, його я буду».
Не хто ми доплинув красною дівоньку.
Доплинув дівоньку Стефан воєвода
І взяв [він] дівоньку за білую ручку:
«Дівонько, душенько, миленька ми будеш!»

Сучасні величальні пісні розробляють тему про дівчину,¹ яка дає себе вирятувати з води тільки своєму коханому:

Плила Олена краєм Дунаєм,
[Приплила вона аж до берега].
Вийшов до неї батенько її:

Дай ми рученьку, моя доненько!
— Ручки не даю, я си пливаю!

По черзі приходять мати, брат, сестра, нарешті миленький:

Подай, миленька, праву рученьку!
— Ручку вже даю, вже випливаю.

Вар.: Ой, як вже подам, бо ти ся вже здам! (Гн., № 291).

З великою силою варіантів розроблюється тема про переємця:

Пішла дівонька рано по воду,
Та сходилися буйні вітрове,
Буйні вітрове, шайні дощове,
Та й ісхопили повяний вінок.
Вар.: Вінець-павянець, або:
золотий вінець;
Занесли його на тихий Дунай,
На тихий Дунай, на крутий беріг,
Під крутий беріг, на білий камінь.
За ним дівонька лужком-
бережком,
Гладков стежечков, гей
уходженов,

Гей уходженов, позолоченов —
Та й їздубає три риболови,
Три риболови — всі три молодці.
— Ой риболови, ви рибовлаки,
Чи не стрічали павяний вінець?
— Ой хоч стрічали, коли не знали,
А що ж нам буде за переємєць?
Єдному буде шовкова хустка,
Другому буде золотий перстєнь,
Третьому буде сама молода —
Сама молода яко ягода!

Як форму старого залицяння — теж загальноєвропейську¹ — зазначу ще задавання загадок дівчині молодцями: тема, котра найбільш приліпилась до колядкового репертуару, але виринає часом і в інших циклах (великоднім, руральнім, купальським), на цілій укр. території, і правдоподібно, належить до старих «грищ»:

Ой на Дунаю, ой на тихенькім
Плався, поплався червін корабель,
А в тім кораблі грєчная панна,

Грєчная панна, на ім'я Анна.
Берегом ходить грєчний молодець,
Та рече слівце а д грєчній панні:

¹ Пор. матеріал у Schröer, Rätselfragen, Wett- und Wunschlieder, в Zeitschrift des Vereines für Volkskunde, III.

— Приплинь д берегу, гречная
 панна,
 Загадаю ти я загадочку,
 Ой як відганеш, то моя будеш,
 Як не відганеш, батькова будеш:
 А в літі, в літі, а в святім Петрі,
 Ой мерз, перемерз тихенький
 Дунай,
 Я на лід шов, коня перевів,
 Я лід протяв, коня наповав.
 — Хіба би я та не батькова,
 Та не батькова, та не ненина,
 Щоб я тое не відгадала:
 А в зимі, в зимі, а в святім Різді,
 В мене в городі ружа зацвіла —
 Я ружу зірву, віночок сплету,
 Віночок сплету, в него ся вберу,
 А на святе Різдо до церкви
 піду —
 Хто мене видів, мене завидів.

Долі лугами, калиновими,
 Ойшла туди красна дівонька,

Здубали єї три молодчики:
 Ой, стой, погоди, красна дівонько,
 Загану я ти три загадочки,
 А сли відганеш, то моя будеш,
 А як не відганеш, батькова
 будеш:
 Що, дівко, росте без коренечка,
 Що, дівко, цвіте без синього цвіту,
 Що, дівко, горить без полонія?
 — Біл камінь росте без
 коренечка,
 Папороть цвіте без синього цвіту,
 Золото горить без полонія.
 Єден їй купив срібний перстеник,
 Другий їй купив золотий пояс,
 Третій їй купив рутяний вінок.
 Срібний перстеник пальчики
 ломить,
 Золотий пояс клубоньки тисне,
 Рутяні віночки головку клонить.
 Оден їй каже: «Марисю люблю,
 Другий їй каже: Марисю возьму,
 Третій їй каже: Вна моя буде!»¹

Молодий Марку, чи спиш, чи лежиш?
 Не сплю, не лежу, стрілочку стружу:
 Которі луччі — в пучечки в'яжу,
 В путечки в'яжу, на Дунай пускаю:
 Пливить, стрілочку, до моєї дівочки,
 Загадайте їй три загадочки,
 Як одгадає, так моя буде,
 Не одгадає, не моя буде:
 Ой що ж то горить без полум'я,
 Ой що ж то росте без коріння,
 Ой що ж то біжить без повода?

Вар. початку:

Ой плавле, плавле мальован човнок,
 А в том човночку зличний паничу
 Струже стрілочку, все з калиночки,
 Которі прямі, для себе кладе,
 Которі криві, в Дунай пускає, і т. д.²

До дуже старих форм гуртового флірту молодіжи належать, очевидно, також передирки обох громад, молодецької й парубоцької, до котрих часто включається третя, громада молодичь. Вони заховались і досі в досить численних відмінах, деякі з доволі архаїчним характером, причім маємо майже виключно співи дівоцького хору, можливо, тому, що забави і гри, до котрих вони приставали і так заховались, зійшли виключно на дівоцькі забави.

¹ Записи Вагилевича й ін. з Галичини. — Етногр. Зб., XXXVI, с. 228—231.

² Грінченко, с. 12—3, з Чернігівщини.

Такі, напр., співанки, причіплені до «Кривого танцю»:

Помалу ступайте, — пилу не збивайте,
Пилу не збивайте, шматя не валяйте!
На дівоньках шматя — то шовк та китайка,
То шовк, то китайка, кармазинова крайка,
На парубках шматя — то міх та ряднина,
Із заткала шапки, з клоча поясиа.
Пішла я б кривого танцю, та не виведу йому кінця,
Молоденька востриченька, що свекрусі не вгодивши,
А вгодивши не вгодивши, горнець каші наваривши,
А в тій каші жабяча ніжка, кому їсти — парубкам!
Пішла б я і т. д.
А в тій каші грудка масла, кому їсти — дівочкам!

Чом, юлонька, не широкая?
Чом, травонька, не зелена?
— Як мені зеленій бути,
Коли мене дівчата стопчать
Жовтими чобітками,
Золотими підківками.

Чом, юлонька, і т. д.
— Як мені зеленій бути,
Коли мене молодиці стопчать
Чорними чобітками,
Залізними підківками.

Чом, юлонька, і т. д.
— Як мені зеленій бути,
Коли мене парубки стопчать
Постолами — постолищами,
Волоками — волочищами.

Дівки молодиці терем будували¹,
Терем будували, віконця
вставляли,

Чи не диво, чи не диво — сидять дівки за столом,
Молодиці пред столом, а парубки під столом.
Чи не диво, чи не диво — п'ють дівчата мед-вино,
А жіночки горілку, а парубки помийки [вар.: гноівку].

І ще грубіше:

Бігла сука ровом, ровом, а за нею хлопці роєм,
Та й зачали суку ссати, бо казали, що то мати,
Сука взяла скавуліти, вни казали, що ї діти².

Сі перекори і дотинки, які маємо переважно тільки з дівочької сторони (бо парубки не беруть участі в сих хоровах, а тільки прислухаються з боку, а коли дуже їм дівчата

¹ Знов чи не натяк на дівочьку госпуду?

² Чуб., III, с. 33, 86, 158; Мат. етн., XII, с. 104 і дд. 158 і дд.

допечуть,— кидаються їх розгоняти), очевидно, розвинулись коштом таких антистрофічних хорів, де не тільки висміювались, але й величались обидві сторони. Але від них заціліли тільки незначні фрагменти, як, напр.:

Загорожу річку та й на поставничку,
Щоб не вилітали пташата чирята,
Пташата чирята, сиві голубята,
Щоб не виносили молодецьку красу.
Молодецька краса — хустонька в пояса,
За шапкою квітка, в правій руці дівка.

І по тім же вступі знов про дівчат: *Дівочька краса — коса до пояса...*¹ Другого двостиху, нема, мусило бути щось таке: *За косою квітка, в правій руці хустка.* Але з сього первісного мотиву, очевидно, розвинулись і ті групові величання, котрих приклади наведено було вище. Сюди належить і така, безсумнівно, стара тема, як величання молодіжи з своєї громади, чи кутка, і висмівання сусідської, які маємо теж в сильно змінених і пізніх формах:

Ой там в саду, в садочку, скопаю я грядочку,
Посаджу я вишеньку — зродить вишня ягідки,
Ярчовецькі парубки мають шапки-баранки,
А опанчі сукняні, на личеньках рум'яні,
А чоботи пасові, до роботи здорові.

Ой там в саду, в садочку, і т. д.
Волосівські парубки мають шапки шаламки,
А опанчі дергові, а чоботи личані,
На личеньках не такі, до роботи гниляки (Гн., 168).

З східноукраїнської вулиці:

А на чужій улиці сміття та полова,
А на нашій... челядь чорноброва!
А на нашій... все рівно та рівно,
Вигравали парубочки вороними кіньми,
А на тій... все яри та кручі,
Вигравали чорти куці, з вулиці ідучи
(Сборн. харк., 17, с. 121).

Взірців чистої любовної лірики, архаїчного стилю, небагато можна вказати: вона була, очевидно, не надто розвинена й покрилась потім пізнішими, краще розробленими, психологічно тоншими утворами XVII—XVIII вв. Але уважно студіюючи, можна вибирати мотиви і форми, в кожному разі старші від сього новішого розвою лірики, так що в них при різних пізніших додатках можна добачати мотиви досить старі. Для прикладу наведу отсі співаночки з-поміж

¹ Чуб., с. 110.

геперішніх весільних — в доповнення до поданих уже вище (с. 252):

Да наказувала куночка своєму чорному соболеви:
— Ой бувай-бувай, мій соболеньку, да до мене в суботеньку,
— Ох і рад би я бувати, тебе, куночку, видати,
Та до тебе лози густі і річеньки бистрії!
— А я лозоньки вирублю, бистрії річеньки висушу,
Ой бувай-бувай, мій соболеньку, да до мене у суботоньку!
Ой бувай-бувай, мій козаченьку, да до мене у неділеньку!
— Ох і рад би я бувати, тебе дівчину видати, і т. д. (Чуб., № 360).

Ой літає чорна галочка по полю,
Черкається крилечками о ролю¹.
— Ой одлинь, одлинь, сиз соколеньку од мене,
Може, найдеш ще й кращішу от мене!
— Я два сади вишневі облітав,
А в третьому яблуневому пробував,
Ой там я тебе, чорну галочку, сподобав.

Ой ходила дівочка по дворі,
Черкала платечком по землі.
— Ой одійди, одійди, добрий молодець, од мене,
Може, найдеш ще кращішу од мене!
— Ой два городи я більші обжожав²,
А в третьому найбільшому пробував —
Там я тебе, дівчину, сподобав. (№ 75).

На соколовім полю злетілися соколи,
Між ними соколенько, між ними сивесенький,
Крилоньками махає, летітоньки гадає
В темнні лісоньки межі гарні галоньки:
Там йому галочка мила, бо му гніздочко вила,
Увила, перевивала, вінком пообкладала. (№ 853).

Коло двору тесьового соколе облітає,	Собі ізвий на калині, мені на яворі,
Да в вишневий сад заглядає —	Собі ізвий з рути-м'яти,
Там галочка гніздечко в'є.	Мені із барвінку. (№ 813).
— Вий, галочко, собі і мені,	

Сюди ж підходить отся «риндзівка», доволі архаїчна, особливо в своїм початку:

Зажурилася перепілонька,	Гніздонько вити, діти водити?
Що так раненько з гір вилетіла,	Ой чув же тоє сив соколойко:
З гір вилетіла, трав не виділа,	— Цить, не журися, перепіло́йко!
Іно виділа сніги, морози,	Ой знаю, знаю долину-луку,
Сніги, морози, води як лози.	Долину-луку, траву велику.
— Ой де ж я буду гніздонько вити,	Там то ми будем гніздочко вити, Гніздочко вити — діти водити... (Гн., 240).

¹ В друкованім, очевидно, хибно: по роки.

² Так поправляю, очевидно, попсоване: «Ой виходив я два городи більші».